

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt : XIX

Cumhuriyetin 50. Yıldönümüne armağan

Yayın Komisyonu:

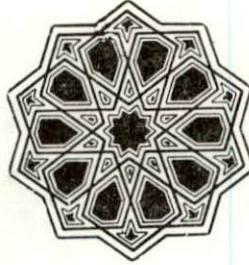
Prof. Dr. Necati ÖNER (*Dekan*)
Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN
Prof. Dr. İ. A. ÇUBUKÇU
Doç. Dr. M. HATİBOĞLU
Doç. Dr. Hüseyin ATAY

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XIX

Cumhuriyetin 50. Yıldönümüne armağan

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

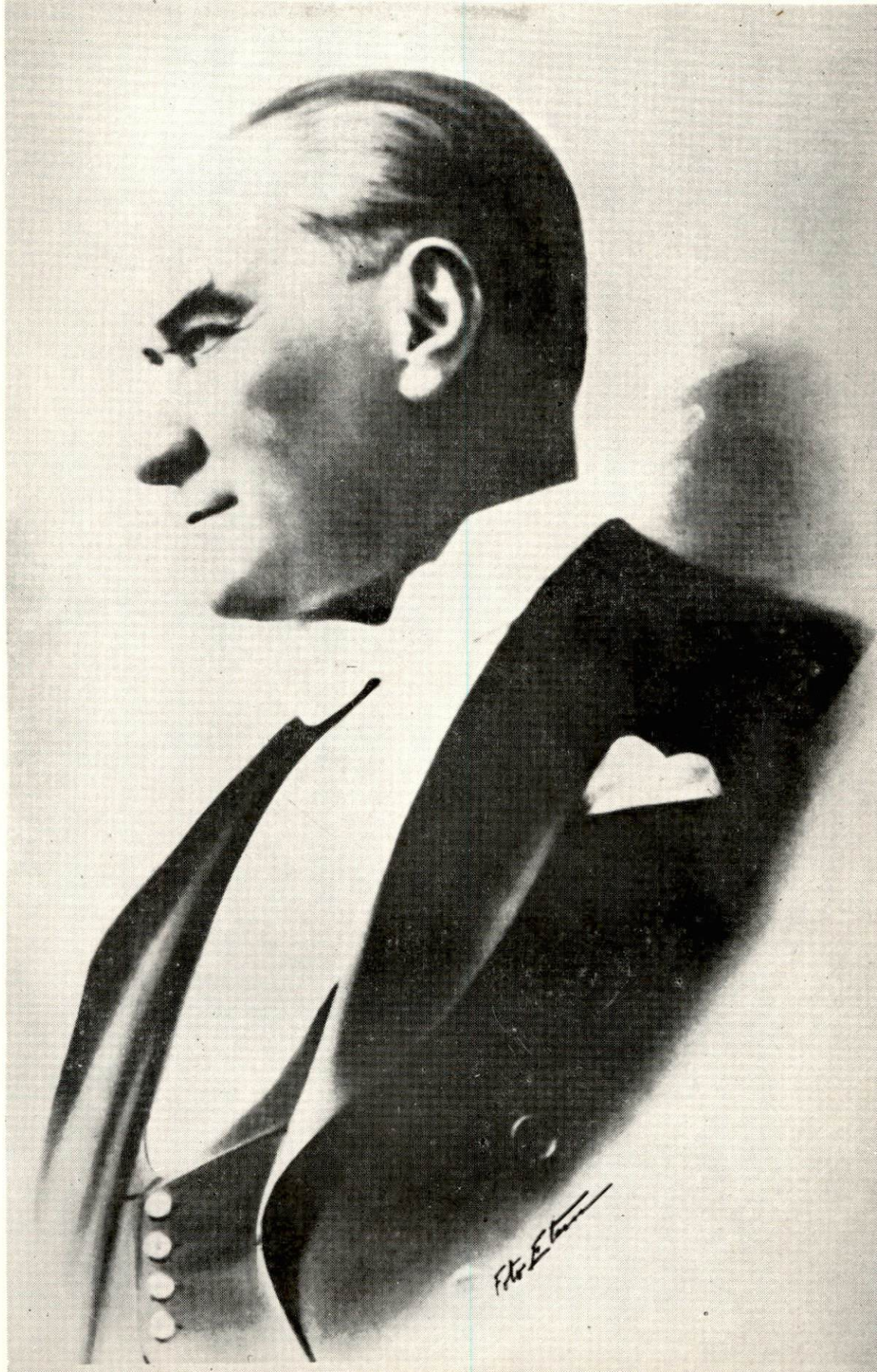
GH : XIX

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1973

Çıktı Yılı: 50. Yılında...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU, <i>Yunus Emre ve Din Felsefesi</i> .	1
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Parmenides ve Varlık Meselesi</i>	17
Prof. Dr. Şakir BERKİ, <i>İslâm Hukukunun Ana Hatları</i>	29
Prof. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU, <i>Dinler Bilimi</i>	41
Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>İbn Hibbân ve Tefsiri</i>	49
Doç. Dr. Mehmed S. HATİBOĞLU, <i>Hazret-i Aişe'nin Hadis Tenkitçiliği</i>	59
Doç. Dr. Gültekin ORANSAY, <i>Dinî Türk Musikisinde XVII. Yüzyılda Kullanılmış Makamlar</i>	75
Dr. M. Esad KILIÇER, <i>Kemâlpaşazade'nin Aile Hukuku ile İlgili Bazı Fetvâları</i>	83
Dr. Mehmet DAĞ, <i>İslâm Felsefesinde Aristocu Zaman Görüşü</i>	97
Dr. Beyza BİLGİN, <i>İslâm'da Muhtesiplik ve Eğitim Yönünden Değeri</i>	117
Dr. Abdulkadir ŞENER, <i>İslâm Hukukunda Re'y ve İctihad</i>	123
Prof. Dr. Muhsin MAHDİ, <i>Çağımızın İslâm Düşüncesinde İslâm Felsefesi</i> (Çev. Hüseyin ATAY)	133
Laura Veccia VAGLIERI, <i>Ali-Muâviye Mücadelesi ve Hârici Ayrılmasının İbâdî Kaynakların Işığında İncelenmesi</i> (Çev. Dr. Ethem Ruhi FIĞLALI)	147
Şeyh Muhammed ABDUH, <i>İslâmın Müsamahasına Dönüş</i> . (Çev. Osman KESKİOĞLU)	151

	<u>Sayfa</u>
W. D. Ross, <i>Aristo'da Tabiat Felsefesi</i> (Çev. S. Hayri BOLAY) ...	155
Joachim WACH, <i>Toplumun Dini Teşkilatlanması</i> (Çev. Dr. M. Rami AYAS)	175
S. PİNES, <i>İbni Sinâ ve "Risâletü'l-Füsus Fi'l-Hikme"nin Yazarı</i> (Çev. Kifayet ÖZAYDIN)	193
Hartmuth SCHMÖKEL, <i>Sumer Dini</i> (Çev. ve Açıklayan Mehmet Turhan ÖZDEMİR)	197
Ord. Prof. H. Z. ÜLKEN, <i>Prof. Dr. Hikmet Birand (1904-1972)</i> ...	219
İgnaz GOLDZİHER, <i>İslâmda Hadisin Yeri Etrafında Mücadeleler</i> (Çev. Dr. Cihad TUNÇ)	223
 <u>Kitap Tenkitleri :</u>	
<i>Muzaffer Sencer'in Allahın Varlığına Dair Bir Kitabı</i> (Süleyman Hayri BOLAY)	237
 <u>Kitap Tanıtma:</u>	
<i>Müşkilet al-İnsan</i> (S. Hayri BOLAY)	241
<i>Müellifine Okunulan Bir Asıl Nüsha ile Karşılaştırılıp Düzeltilmiş Bir Kitabı'l-İktidab Nüshası</i> (Günay TÜMER)	247
<i>Yeni Bir Humâyun-nâme Nüshası</i> (Günay TÜMER)	253

İSLÂMİN MÛSÂMÂHASINA DÖNÜŞ

ŞEYH MUHAMMED ABDUH MERHUM

Mısır Müftüsü

Çeviren

OSMAN KESKİOĞLU

Gel ey okuyucu, seninle elele vererek mâziye doğru yükselelim. Şu cehâlet muhitinden sıyrılarak baştanbaşa aydınlık olan o irfan âlemine varalım. Önce Emevî halifelerinin, sonra Abbâsî halifelerinin ve vezirlerin yanında biraz duraklıyalım. Onların etrafındaki fakîhleri, kelâmcıları, muhaddisleri, müctehidleri, şâirleri, tarihçileri, doktorları, hey'et bilginlerini, riyâziyecileri, coğrafyacuları, tabîat bilginlerini, hâsılı ilmin kollarından her birinde sağlam bilgi sahibi olan zevâtı birer birer hürmetle ziyaret edelim.

Bak, herkes kendi ihtisası dâiresinde geceyi gündüze katmış çalışıp duruyor. İşini bitirdikten sonra yanı başındakine dönüp onunla kardeşçe elleşiyor. Fakih kelâmcı ile, muhaddis doktorla, müctehit riyâziyeci ve feylesof ile selâmlaşıyor, birbirlerinin elini sıkıyorlar. Her biri kendi bilgi dahında arkadaşından yardım göreceğini biliyor ve ona göre davranıyor.

Burada biraz eğlendikten sonra haydi bir ilim müessesesine girelim. Bak birçok büyükler toplanmışlar, aralarında bazı düşünce ve görüş ayrılıklarına rağmen, yine başbaşa vermişler, beraber çalışıyorlar, mübâhase edip duruyorlar. İşte yüz binlerce hadîsi ezberliyen İmam Buhârî, Haricîlerden İmrân bin Hattân'ın önüne diz çökmüş, ondan hadis okuyor. İşte mu'tezilenin reisi Amr ibn-i Ubeyd, Tâbiînin ulularından Hasan-ı Basrî'nin önüne saygı ile oturmuş, ondan ders alıyor. (Bir defa Hasan-ı Basrî'ye bu Amr'i sormuşlar, o da şöyle demiş; öyle bir adamı soruyorsunuz ki, sanki terbiyesine melekler, te'dibine peygamberler me'mur edilmiş. Tutumu, davranışı gayet düzgün ve yerinde. Buyurduğu şeyi herkesten ziyade kendisi tutar, nehyettiği şeyden en ziyade kendisi sakınır. İçi dışı birbirine uygun. Özü sözü bu kadar düzgün adam görmedim.)¹⁾

1 Halife Mansûr, bu, Amr'ı çok takdir ederdi, diğer alimlere şöyle derdi: كلکم يطلب صيد غير عمرو ابن عبید - Amr İbn-i Ubeyd'den başka hepiniz av peşinde, kelepirci arıyorsunuz.

Gözümüzü başka tarafa çevirelim de Ebû Hanîfe'yi görelim: Koca İmam, işte orada, Zeydiye mezhebinin kurucusu İmam Zeyd b. Ali'nin önüne oturmuş ondan akâid dersi alıyor, fıkıh öğreniyor, aralarında, iki görüş sahibinin hakîkati meydana çıkarmak için yaptıkları gayet edibâne münâzaradan başka hiçbir olay geçmiyor. Bunları kendi hallerinde bırakalım. Saf saf dizilmiş, halka halka oturmuş binlerce ulemânın arasından geçelim. Bak her birinin araştırma yolları başka, fakat hepsinin emeli bir tek amaçta birleşiyor ki, o da ilimden, hakikattan ibaret. Her biri "Bir saat fikren çalışmak, altmış sene ibadetten daha hayırlıdır." Hadîsinin açıkladığı inançta birleşik.

Halifeler birer din imamı ve müctehiddirler: Kuvvet ellerinde, ordu emirlerinde. Fakihler, muhaddisler, mütekellimler, diğer müctehid bilginler din erbâbının başbuğları oldukları halde, halifenin ordusundandırlar. Din, var kuvvetiyle; İslâm inancı, olanca şa'saasiyle parlıyor. Bütün ulemâ refah ve bolluk içinde, hayır ve saâdet içinde, fikir hürriyeti içinde; kendi dinlerinden olanlarla başka dine tâbi' bulunanlar arasında zerre kadar fark yok.

İşte insafli bir okuyucu, benimle beraber gelir, bu bilginler âlemini görür, o müslümanların hâline bakarsa, dînin ilme karşı ne kadar müsâadekâr, ne kadar müsamahalı olduğunu anlıyarak der ki: ilme saygı burada. Doğrusu burada din; hilm ile, kerem ile vasıflanabilir. Burada dînin medeniyet ile nasıl uyuşup birleşebileceği âşikâr görünür. Bu hikmet-sever ulemâdan, düşünce ve görüş hürriyeti öğrenilebilir. Akıl ile vicdan arasında nasıl bir anlaşma ve âhenk meydana gelebileceği bunlardan tahsil edilebilir.

Okuyucu görüyor ki, bizde ilim ile din arasında hiçbir zaman çatışma olmamıştır. Ancak din ulemâsı ile ilim adamları arasında, fikirleri zincirden, kalpleri taklit hastalığından kurtulmuş hür kimseler arasında olması tabii olan, bazı ufak tefek görüş ayrılıkları olmuştur. Yoksa şiddetle birbirine atıp tutmak, kötü lâkaplar takmak rezilesi, duyulmamıştır. Hiç kimse münazara yaptığı kimseye: Sen zındıksın, sen kâfirsin, sen bid'atcısın! dememiş, yahut buna benzer herzeler savurmamıştır. Yine böylece hiçbir âlim bir işkenceye mahkûm olmamıştır; meğer ki cemaat arasına tefrika sokmuş, halkın âsâyişini bozmağa çalışmış olsun, o zaman tabii vücûdün kurtarılması için feda olunan kangıranlı organ gibi o da kesilip atılmıştır.

Pek âlâ, ya Müslümanlardaki şu birbirini tekfir etmek, dalâlete, fıskâ nisbet eylemek hevesi ne zaman başladı? A. bid'atle, Z. zındıklıkla itham olunmak âdeti ne vakit revaç buldu. Önceki yazılarımızda söylemiştik, şimdi de söyleyelim ki, bu illet dinde zayıflama başladığı, dirâyetli kimselerin birer birer

fitnelere kurban olduğu zamanlarda başgösterdi. O fitnelere ise İslâmın nüfuz ve şevketini kırmak için doğuda, batıda din düşmanları tarafından uyandırılmış ve alevlenmiş idi. Artık rûhu, İslâmın rûhu ile hiçbir zaman kaynaşamıyan birtakım bigâneler, din işlerinde herkesin başvurduğu umumî bir merci' oldular. Müslümanlar da, diğer Hıristiyan milletleri takliden, esasen dinde olmıyan birtakım bid'atler çıkardılar, hurâfeler uydurdular; bu, dîne hizmet sanıldı. Dînin o şanlı mâzisini, geçmiş ataların o büyük sözlerini unuttular. Dinden hiç nasibi olmayan bir sürü bigânelerin sözlerini doğru tanır oldular. İşte olan böylece oldu.

İşin başını câhiller istilâ ettiler. Kendini bilmezler müslümanların başına belâ kesildi. Halkı irşat görevi sapıkların eline geçti. Bu aralık dinde bir (gulûv) aşırı gitme hevesi peyda oldu. (Halbuki Kur'an dinde gulûvvü yasak eder.) Din ilimleriyle uğraştıklarını iddia edenler arasında, dîni bilmemek yüzünden ufak bir sebepten dolayı birbirini tekfir etmek, dinden çıkmakla itham eylemek alelâde şeylerden sayılmaya başladı. Cehâlet arttıkça, bâtılda aşırı gitme çoğaldı. İlim, fikir, görüş yoluyla delil aramak bırakıldı. Halbuki bunlar İslâm'da lâzımdı. Gitgide dînen vâcib olan umûr, memnu' şeyler sırasına geçti, fikirler donuklaştı.

Okuyucu, Hertaka, Hertökî dedikleri gibi zendaka ve zındık kelimesinin bile İslâma yabancılardan, komşularından geçtiğini ileri sürerse, hiç de yanlış sayılmaz... İslâma tekfir salgını, son derece şiddetli davranan dar görüşlü milletlerden bulaşmıştır. Müslümanların bu salgın hastalığına bu kadar çabuk yakalanmalarını kolaylaştıran sebep ise, dînin esaslarını bilmemeleri yüzünden, uğradıkları mizaç za'fıdır. Bilindiği gibi mizaç zayıflayınca hastalığı kapmağa daha müsait olur.²

² İslamda tekfir engüç bir şeydir. Fakat zaman zaman bu kötü silahı kullanmak isteyen gafillere rastlanır. İbn-i Sinaya da aynı çamuru fırlatmışlar. O bu gibilere şu cevabı vermiş:

کفر چو منی کزاف و آسان نبود
محکمتر از ایمان من ایمان نبود
در دهر چو من یکی و آن هم کافر
پس در همه دهر یک مسلمان نبود

"Bana fırlattığın küfür damgası kolay birşey değil, Çünkü benim imanımın muhkem iman olmaz. Dünyada benim gibi adam bir tane, o da kafir sayılırsa o zaman dünyada bir müslüman bulunmaz."

Müslümanlar dinlerinde hakikaten âlim oldukları zaman bütün dünya milletleri arasında âlim idiler. Bütün âlemin önderi idiler, dînin hikmetini bilmemek, iç yüzünü anlamamak hastalığına tutulunca, gerçek varlıklarını koruyamıyarak bozguna uğradılar, başkalarının kolayca yutulur lokma oldular.

Ya müslümanların bu cehâleti, din mes'elelerinde kendilerine muhâlif olanları, yahut felsefî mesleklerden birine uyanları tekfirle kaldı mı? Nerede!. Onların bu cehaleti, kendilerini din imamlarına, Kitab'a ve Sünnet'e canla başla hizmet edenlere hücumu kadar sürükledi. Bu neviden olarak Hücetü'l-İslâm İmam Gazâli'nin kitapları birçok zamanlar cumhûr-ı müslimîn'in ellerinde saygıyla dolaşarak istifade olunmuşken, sonraları Gırnata'da ilim kisvesine bürünmüş bir takım Mağripli berberi âlim taslakları, o eserleri dalâlet ve fıska nisbet etmiye başladılar. Bunun neticesi Gazâli'nin eserleri, bilhassa İhyâ-i Ulûm'un bütün nushaları toplatılarak Gırnata'nın ortasında cayır cayır yakıldı! Kendilerini müslüman sanan bazıları da Hadis âlimi İbn-i Teymiye hakkında: O hem kendi sapıktır, hem başkalarını sapıtmıştır, derler ki, o zatın din ilimlerindeki derecesi, dinî gayreti kadar yücedir. Artık böyle kişilerin izine uyarak, peşine düşerek yetişen mukallitler, ümmetin ulularına ağız dolusu söğmeye başladılar. Vebâli kıyamete kadar kendilerine ve kendilerini rehber sayıp peşlerine takılanların boynuna olsun."³

3 El-İslâm ven-Nasrâniyye Maal-ilm vel-Medeniyye s. 162-167, Kahire, 1323 H.